

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประเด็น คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาสังคมตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม (๒) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาสังคมตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม และ (๓) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาสังคมตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม ในสังคมไทย

จากการศึกษาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ดังนี้

๑. ความหมายของศีล หมายถึง การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย เป็นการรักษาปกติตามระเบียบวินัย หรือข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว

๒. ความสำคัญของศีลพบว่า การควบคุมกาย วาจา และจิตใจของมนุษย์ให้เรียบร้อย สงบร่มเย็นและเป็นสุข ชัดเจนพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตมีผลต่อกิจกรรม พิธีกรรม พฤติกรรม และ ศีลจะ使人ให้เป็นมนุษย์ได้ เพราะมนุษย์ แปลว่า ผู้มีจิตใจสูง และนำไปสู่การปฏิบัติขั้นสูงของอริยมรรค โดยเริ่มจาก ศีล สมาธิ ปัญญา นำไปสู่ความรู้แจ้ง เป็นต้น

๓. ประเภทของศีล คือจุฬศีล (ศีลอย่างเล็กน้อย) มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) และมหาศีล (ศีลอย่างใหญ่) เป็นเครื่องควบคุมความประพฤติทางกายวาจาให้อยู่ในสภาพปกติเรียบร้อยดีงาม พ้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน และเป็นที่รองรับกุศลธรรมชั้นสูงยิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงมรรคผล

๔. จุดมุ่งหมายของศีล พบว่า ก็เพื่อจุดประสงค์เพื่อประโยชน์แก่พระสงฆ์โดยส่วนรวม จุดประสงค์เพื่อประโยชน์คือความดีงามแห่งชีวิต จุดประสงค์เพื่อประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน และ จุดประสงค์เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา ไม่ว่าชนเหล่าใดก็ตามปฏิบัติตามศีลย่อมทำให้ชนหมู่นั้นๆ เกิดความสามัคคี และความผาสุก อาบัตินั้นปรับตามความหนักเบาของการละเมิดวินัย

๕. อานิสงส์ของศีล พบว่า ย่อมมีโภคทรัพย์ ย่อมแก่กล้าล้ำ ไม่เก้อเขิน ย่อมไม่หลงลืมสติตายหลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

สรุปได้ว่า ศีล หมายถึง การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ตามระเบียบวินัยหรือข้อประพฤติปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ทำให้จิตใจของมนุษย์ สงบร่มเย็นและเป็นสุข ถ้ารักษา

ตามประเภทของศีล เช่น วาริตศีล คือข้อห้ามเกี่ยวกับศีล จาริตศีล คือการอนุญาตเป็นพุทธบัญญัติเป็นต้น เพื่อจุดมุ่งหมายในสังคมได้อยู่ด้วยความสามัคคี และความผาสุก และได้รับอานิสงส์ของผู้รักษา เช่น โภคทรัพย์ และหลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

วิธีปฏิบัติตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม สรุปได้ดังนี้

๑. จูฬศีล คือข้อกฏระเบียบและเป็นหลักประพฤติดุติปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ เพื่อป้องกันแ้วและภัยทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย

๒. มัชฌิมศีล คือเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติทางกายวาจาให้อยู่ในสภาพปกติเรียบร้อยดีงาม พ้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เป็นที่รองรับกุศลธรรมชั้นสูงยิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงมรรคผล นิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เองชาวพุทธโดยทั่วไป เมื่อจะบำเพ็ญบุญกุศลอย่างอื่นจึงต้องสมาทานศีลก่อนและก่อนจะสมาทานศีลจะเป็นศีล ศีล ๘ อุโบสถศีล หรือศีล ๑๐ ก็ตามต้องเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะก่อนทั้งสิ้น

๓. มหาศีล คือผู้ประพฤติตามปาฏิโมกขสังวรศีล กล่าวคือเป็นศีลของภิกษุสงฆ์มี ๒๒๗ ข้อ จัดเป็นจาริตศีล คือ ระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างทีพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติ ตามสมควรแก่ภาวะของตนๆ เพื่อขัดเกลาศีลให้บริสุทธิ์ เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว ก็เป็นเหตุให้จิตบริสุทธิ์ และปัญญาบริสุทธิ์โดยลำดับ จนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง เป็นไปเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ คือเพื่อพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง

๔. การปฏิบัติตามปาริสุทธิศีล ๔ เช่น (๑) ปาติโมกขสังวร คือการสำรวมในพระปาติโมกข์ คือเว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต (๒) อินทริยสังวร สำรวมในอินทริย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ (๓) อาชีวะปาริสุทธิ เลี้ยงชีพโดยอาการที่ชอบ ไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีพ และ (๔) ปัจจยปัจจเวกขณะพิจารณาเสียก่อนจึงจะบริโภคปัจจัย ๔ ไม่บริโภคด้วยตัณหาเป็นต้น การปฏิบัติตามสมควรแก่ภาวะของตนๆ เพื่อขัดเกลาศีลให้บริสุทธิ์ เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้วก็เป็นเหตุให้จิตบริสุทธิ์ และปัญญาบริสุทธิ์โดยลำดับจนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง เป็นไปเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ คือเพื่อพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง

อนึ่ง วิธีปฏิบัติตามหลักเบญจศีล เบญจธรรมในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ (๑) จูฬศีล (ศีลอย่างเล็กน้อย) คือ ศีล ๕ ศีลของคฤหัสถ์ทั่วไป เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามมีความปกติสุข เพื่อประโยชน์ขั้นพื้นฐานคือความสุขและไม่มีการเบียดเบียนกันในสังคม (๒) มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) หมายถึงศีลของ

กัลยาณบุุณ เป็นเครื่องควบคุมความประพฤติทางกายวาจาให้อยู่ในสภาพปกติเรียบร้อยดีงาม พ้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกันและเป็นที่รองรับกุศลธรรมชั้นสูงยิ่งๆ ขึ้นไป และ (๓) มหาศีล (ศีลอย่างใหญ่) หมายถึง ศีลสำหรับพระภิกษุผู้ถือศีล ๒๒๗ ข้อ เป็นข้อห้ามของพระภิกษุสงฆ์ตามพระวินัยบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงวางข้อกำหนดไม่พึงละเมิดไว้ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของคณะสงฆ์และเพื่อเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานอันเอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ และกล่าวไปสู่มรรคผล นิพพาน ตามหลักของพระพุทธศาสนา และเป็นการแสดงออกของบุคคลผู้ได้ฝึกฝนตามพระวินัยแล้วเพื่อให้ศีลสมบริสุทธิ สมานิสมบริสุทธิ และปัญญาบริสุทธิ อันเนื่องมาจากการปฏิบัติตามหลักปาริสุทธิศีล ๔ คือปาติโมกขสังวร อินทริยสังวร อาชีวนปาริสุทธิ และปัจจัยปัจจเวกขณะเป็นต้น การปฏิบัติตามสมควรแก่ภาวะของตนๆ เพื่อขัดเกลาศีลให้บริสุทธิ เมื่อศีลบริสุทธิแล้ว ก็เป็นเหตุให้จิตบริสุทธิ และปัญญาบริสุทธิโดยลำดับจนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธิจากกิเลสทั้งปวง เป็นไปเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์

การพัฒนาสังคมตามหลักเบญจศีล เบญจธรรมนั้นต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาตนเป็นหลักก่อน กล่าวคือมนุษย์เป็นองค์ประกอบหลักของสังคม การพัฒนาตนเป็นกระบวนการของการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตัวเราเองให้ไปสู่ภาวะที่ดีกว่าและเป็นที่ต้องการมากกว่า

ในการพัฒนาตนตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น มีด้วยกันอยู่หลายวิธี ตั้งแต่การพัฒนาขั้นพื้นฐานของชีวิตจนถึงขั้นสูงสุดของชีวิต คือ การสำเร็จมรรค ผล นิพพาน ที่กล่าวว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงนั้น เนื่องจากสมองของมนุษย์เป็นโครงสร้างที่วิจิตรที่สุดในจักรวาล มนุษย์สามารถเรียนรู้ให้ประสบความสำเร็จอะไรก็ได้ เช่นการเรียนรู้ให้รู้ความจริงเรียนรู้ให้รู้ความงาม เรียนรู้ให้รู้ความดี หรือความถูกต้อง เรียนรู้อย่างมีความสุข และเรียนรู้ให้บรรลุความสุขได้

ขณะเดียวกัน ถ้ามนุษย์สามารถอยู่คนเดียวตามลำพังในโลกได้ ศีลก็ไม่ใช่ความจำเป็น แต่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่มีใครอยู่คนเดียวได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือคบหาผู้อื่น มนุษย์ทุกคนต้องมีญาติและมิตรสหาย ศีลจึงไม่ใช่ความจำเป็นสำหรับมนุษย์ โดยเฉพาะศีล ๕ หรือที่เรียกว่า “เบญจศีล” นั้น ทุกคนต้องมีเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งจะเห็นว่า “ศีล” คือความมีระเบียบในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมสังคม พูดให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น ความมีวินัยและการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาในการอยู่ร่วมกันเพื่อให้ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ชีวิตและสังคมจะได้เรียบร้อยและราบรื่น ไม่สับสนวุ่นวาย ไม่ระส่ำระสาย เอื้อโอกาสที่จะทำกิจกรรมงานต่างๆ ทั้งในทางโลกและทางธรรมให้สะดวก ได้ผลดี และมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

ดังนั้น มนุษย์จึงเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาสังคม การที่สังคมจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวอยู่ที่มนุษย์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคม นำพาสังคมไปสู่จุดหมายสูงสุด การพัฒนาคนควรที่จะได้รับการเอาใจใส่ พิจารณามากเป็นอันดับแรก มากกว่าปัจจัยอื่นๆ ดังนั้น ตัวบุคคลจึงมีความสำคัญทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และต่อสิ่งรอบๆ ตัวบุคคลที่ดำรงอยู่ในสถานะนั้นๆ เช่น การเป็นบุคลากรในฐานะเป็นปัจจัยของการทำงานในสังคม เป็นต้น ซึ่งความสำคัญนี้ย่อมมีความจำเป็นจะต้องพัฒนาเพื่อความสำเร็จ บริบูรณ์แห่งสถานะนั้นๆ ในทางพระพุทธศาสนามีทัศนะเกี่ยวกับมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีชีวิต เกิด แก่ เจ็บ ตายอยู่ในโลกเช่นเดียวกับสัตว์โลกชนิดอื่นๆ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า คนทำกรรมชั่วเข้าใจว่าได้รับผลชั่วก็มี ได้รับผลดีก็มี และคนทำกรรมดีมีผู้เข้าใจว่าได้รับผลดีก็มี ได้รับผลชั่วก็มี เพราะไม่ได้พิจารณาให้เห็นผลกรรมตลอดสาย เช่น เห็นคนฆ่าสัตว์แล้วไปเกิดในสวรรค์ เข้าใจผิดคิดว่ากรรมชั่วไม่มีความจริงกรรมชั่วมีแต่ยังไม่ให้ผล แต่กรรมดีที่เคยทำก่อนกรรมชื่อนั้นมาให้ผลก่อน จึงไปเกิดในสวรรค์ ในทางตรงกันข้ามกรรมดีก็เช่นกัน ฉะนั้น จึงทรงสอนให้พิจารณากรรมและผลของกรรมรวมทั้งทิวฏฐิของผู้ทำกรรมอย่างรอบคอบ

การพัฒนาสังคม หมายถึง การกระทำเพื่อมุ่งปรับปรุงส่งเสริมให้คนที่อยู่ร่วมกัน มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจอันจะทำให้การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุขแต่การที่บุคคลจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข จะต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีปัจจัยขั้นพื้นฐานที่ดีพอสมควร กล่าวคือ มีที่อยู่อาศัย มีอาหารเพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ มีเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มสมควรแก่สภาพและฐานะ เวลาเจ็บป่วยควรจะได้ได้รับการรักษาพยาบาล มีอาชีพมั่นคง มีรายได้เพียงพอแก่ค่าใช้จ่ายในการครองชีพ มีความรักใคร่สมานสามัคคีกันของสมาชิกในสังคมและปราศจากภัยคุกคามจากโจรผู้ร้าย สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้าช่วย เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ความรู้ ทักษะ สมรรถนะ และเป็นปัจจัยสำคัญที่เพิ่มความได้เปรียบ ในการแข่งขันเพื่อช่วยให้องค์กรอยู่รอด เติบโตได้ในเศรษฐกิจที่เน้นองค์ความรู้ และสนองตอบความต้องการขององค์กร

ความสำคัญของเบญจศีล ศีล ๕ ข้อนี ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า สิกขาบท ๕ เป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน เมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ ย่อมได้ก็ชื่อว่า เป็นผู้มศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล ความสำคัญของเบญจธรรม มีความหมายเดียวกับคำว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึง ธรรมที่ดี หรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะ โทสะ โมหะได้ กัลยาณธรรม

นั้นไม่ได้ปรากฏเป็นหมวดหมู่ในพระไตรปิฎก แต่จะมีแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เป็นธรรม ๕ ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีล ควรมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ คือ เมตตาและกรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ

การใช้หลักเบญจศีล เบญจธรรม มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนามนุษย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งทางพระพุทธศาสนาแบ่งได้ ๓ ระดับ คือ ระดับต้น ระดับกลางและระดับสูง ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะและสติปัญญาของบุคคลที่จะพึงปฏิบัติได้ตามความสามารถของตน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีได้สอนเฉพาะคำสอนที่เป็นขั้นโลกุตระ (ขั้นเหนือโลก เช่นนิพพาน) อย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังจัดคำสอนไว้ให้ชาวโลกสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้ทุกระดับ

คำสอนเรื่องเบญจศีลและเบญจธรรม เป็นคำสอนที่มุ่งให้บุคคลเป็นมนุษย์ที่ดี เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบตามความต้องการของสังคมมนุษย์ และต้องเว้นเบญจศีล และปฏิบัติตามเบญจธรรมซึ่งเรียกอีกอย่างว่า มนุษยธรรม โดยส่งผลสัมฤทธิ์ออกมาเป็นการพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑) ผลสัมฤทธิ์ด้านความสุข (สีเลน สุขตี ยนติ)

๒) ผลสัมฤทธิ์ด้านโภคทรัพย์ (สีเลน โภคสมปทา)

๓) ผลสัมฤทธิ์สูงสุดคือสงบรมเย็น (สีเลน นิพพุตี ยนติ)

เพราะฉะนั้น ผู้หวังความสุข ความสงบ และสมบัติดังกล่าว พึงงดเว้นการละเมิดเบญจศีล รักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ดี ไม่ให้ต่าง ไม่ให้พร้อย ด้วยประการทั้งปวง พึงรักษาให้ดีเท่าชีวิตและในขณะเดียวกันก็ควรสะสม อบรม บ่มเพาะหลักเบญจธรรมให้เจริญงอกงามมากยิ่งขึ้น เมื่อเป็นดังนั้น ย่อมจะได้รับประโยชน์สมปรารถนา

สรุปความได้ว่า การพัฒนาสังคมถ้าบุคคลในสังคมสามารถปฏิบัติตามหลักเบญจศีลเบญจธรรมได้ ย่อมส่งผลต่อผู้ปฏิบัติและสังคมให้เกิดความสงบสุข และเป็นสังคมแห่งการปลอดพ้นจากสิ่งเลวร้าย ไม่ต้องหวั่นไหว หรือวิตกกังวลถึงอันตราย ไม่ต้องห่วงถึงความกังวลปลอดภัยของบุตรหลาน ไม่ต้องมีการจัดระเบียบสังคม เป็นสังคมที่ปลอดจากมลภาวะที่เป็นพิษต่อจิตใจและร่างกาย ซึ่งอธิบายได้ว่าหลักเบญจศีลและเบญจธรรมเป็นกัลยาณธรรมซึ่งกันและกัน เป็นคู่กันแสดงเอาไว้เพื่อให้เข้าใจอย่างชัดแจ้งยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องอุดหนุนศีลให้ผ่องใสยิ่งขึ้น ได้แก่สิกขาบททั้ง ๕ ประการเรียกว่า กัลยาณธรรมหรือเบญจธรรม กัลยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดีงาม คือหมายถึงข้อที่ช่วยให้การปฏิบัติสูงขึ้นมากกว่าศีลและเป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่เป็น

ธรรมชาติ ซึ่งบุคคลใดได้ปฏิบัติแล้วย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำให้สังคมมีแต่ความสุขและเป็นการ
ขจัดกิเลสเบื้องต้นให้สิ้นไป แห่งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการบรรลุธรรมทางพระพุทธศาสนา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะโดยทั่วไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาสังคมเพื่อศึกษาหลัก
เบญจศีล เบญจธรรมในพระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาการพัฒนาตนด้วยหลักเบญจศีล เบญจ
ธรรม ดังนั้น การศึกษาสืบเนื่องต่อจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยจึงเสนอให้มีการวิจัยเรื่องเกี่ยวกับ
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจในเรื่องการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน
ด้านต่างๆ ซึ่งข้อเสนอแนะดังนี้

๑. หน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว ต้องให้ความรู้ความ
เข้าใจและทัศนคติที่ถูกต้อง และหาวิธีที่จะให้มีการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักเบญจศีล
และเบญจธรรมเพื่อให้ทันสมัย

๒. หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน สังคมควรมีกิจกรรมที่ส่งเสริมในด้านของ
จริยธรรม คุณธรรม ด้านส่งเสริมสายสัมพันธ์ระหว่างสถาบันครอบครัวและสถานศึกษา การจัด
ระเบียบสังคม และการกำหนดบทบาทหน้าที่ของสื่อให้ชัดเจนในการนำเสนอสิ่งต่างๆ ต่อสังคม
โดยให้ความตระหนักต่อเยาวชนการนำเสนอตัวอย่างที่ดี ไม่ให้การส่งเสริมไม่ให้ความสำคัญ
ตัวอย่างที่เป็นการทำลายวัฒนธรรม และจริยธรรม เป็นต้น

๓. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม จริยธรรม คุณธรรม ควรที่จะมีการศึกษา
วิจัยเกี่ยวกับชุมชน สังคม ซึ่งอาจแยกไปที่กลุ่มเยาวชนก็ได้ว่า การนำหลักเบญจศีล และเบญจ
ธรรมมาใช้ในแต่ละสังคมต้องประยุกต์อย่างไร

๔. องค์การพระพุทธศาสนาจะต้องมีบทบาทที่สร้างสรรค์ให้กับประชาชน จะต้องมีความ
เข้มแข็งในองค์กร กำจัดบุคคลที่แฝงอยู่ในวงการศาสนา

๕. สถาบันที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมควรมีการวิจัยศึกษาวิเคราะห์หาวิธีในการนำ
เบญจศีล เบญจธรรม ให้กับแต่ละชุมชนปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอ

๖. นักวิชาการ ผู้ทรงวุฒิหรือบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของสังคม สมควรเป็น
แบบอย่างที่ดีให้กับเยาวชน ควรมีพฤติกรรมที่สมควรยกย่อง ให้เยาวชนยึดถือเป็นตัวอย่าง ไม่
มอมเมาเยาวชนในด้านนำเสนอวัตถุนิยมให้แก่เยาวชน ควรสนับสนุนให้มีการพัฒนาด้านจิตใจ
เป็นหลัก

๗. ส่งเสริมและสร้างทัศนคติคนในชุมชนให้มีความตระหนักถึงพฤติกรรมที่จะมีผลต่อสังคมและตัวเองด้วย

๘. เยาวชนควรได้รับการส่งเสริมให้มีความศรัทธาในเบญจศีล เบญจธรรม เพื่อให้เกิดความคิด ในการต่อต้านสิ่งไม่ดี อันได้แก่การปฏิบัติตามศีล ๕

๙. การปลูกฝังระบบสังคมไทย คือระบบอาวุโส ระบบอุปถัมภ์ อาจก่อให้เกิดการละเมิด เบญจศีล และเบญจธรรมได้ เช่น การใช้ข้ออ้างกับผลประโยชน์ หรือผู้น้อยไม่อาจจะโต้แย้งการกระทำที่เป็นการละเมิด เบญจศีล และเบญจธรรมของผู้มีอำนาจ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ศึกษาในองค์กรต่างๆ ว่านำหลักเบญจศีลและเบญจธรรมมาใช้มากน้อย
- ๒) ควรมีการศึกษาหลักเบญจศีล เบญจธรรมเพื่อพัฒนาบุคคลในสังคม โดยจำแนกแต่ละกลุ่มเพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลที่สุด
- ๓) ควรมีการศึกษาวិธีการปฏิบัติเบญจศีลเบญจธรรมเพื่อแก้ปัญหาในสังคมแต่ละด้าน
- ๔) การศึกษาวิจัยศีลในพระพุทธศาสนา มีเนื้อหากว้างขวางครอบคลุมหลักพุทธธรรมทั้งหมด ดังนั้นผู้ที่ศึกษาและปฏิบัติควรมีหลักในการนำหมวดศีล เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยสามารถพิจารณาขอบเขตในระดับของศีลว่ามีองค์ประกอบแต่ละหมวดเป็นอย่างไร